

Macbeth genom seklen

William Shakespeare skrev troligen *Macbeth* cirka 1606. Huvudkälla till pjäsen är Raphael Holinsheds krönika över Englands, Skottlands och Irlands historia. Pjäsen anses skriven för att smickra kung James I, som efter att ha krönt till Skottlands kung vid ett års ålder 1567, från 1603 även var kung över England. Han hade skrivit en bok om häxkonst och Banquo som förekommer i pjäsen ansågs vara hans stamfar.

DET FINNS EN ÖGONVITNESSKILDNING av en *Macbeth*-föreställning på Globe-teatern 1611. Stycket förefaller inte ha varit så populärt, det trycktes inte förrän i den stora foliovolymen med Shakespeares samlade pjäser 1623. De flesta forskare tror att några scener med Hecate som finns med i texten, inte har skrivits av Shakespeare, utan är ett tillägg av dramatikern Thomas Middleton. Eventuellt kan han också ha strukit några scener – *Macbeth* är den kortaste av Shakespeares tragedier – bara *Comedy of Errors* och *Stormen* är kortare.

MACBETH BEARBETADES ÄN MER 1660, då de engelska teatrarerna öppnades efter 18 års förbud. William Davenant (1606–68) lade in fler häxor och mer scener för Macduff och dennes lady. Den roliga portvakten togs bort, språket slätades ut och stycket fick en mer entydig moral. Skådespelaren

Illustration av Sir John Gilbert R.A. i Howard Stauntons utgåva av Shakespeares samlade verk 1858-66

Illustration av Sir John Gilbert R.A. i Howard Stauntons utgåva av Shakespeares samlade verk 1858-66

och teaterledaren David Garrick återställde mycket av foliotexten 1744. Senare uttolkare följde hans exempel, men det dröjde ända till 1847 innan hela originaltexten åter spelades i London.

BÅDE I ENGLAND OCH I ANDRA LÄNDER har *Macbeth* varit en av de mest spelade Shakespeare-pjäserna. De två mest hyllade brittiska uppsättningar under 1900-talet var Glen Briam Shaws på Royal Shakespeare Theatre 1955, med Laurence Olivier och Vivian Leigh som titelfiguren och hans lady, samt Trevor Nunn på Royal Shakespeare Company 1976 med Ian McKellen och Judi Dench. Den första var en storslagen produktion med åtta fullt uppbyggda scenbilder och massor av folk, den senare en avskalad version med tolv aktörer på en naken scen.

Macbeth är tacksam att experimentera med. 1924 gjorde den ukrainske regissören Les Kurbas en anti-estetisk, anti-naturalistisk föreställning. Scenbilden var reducerad till stora gröna presenningsskärmar, där ”slott”, ”avgrund” etc. var målat med stora bokstäver. Portvakten var utvidgad till en narfigur som återkom många gånger. I slutscenen var det han som krönt Malcolm till kung. Denne blev dock omedelbart mördad, varefter mördaren kröntes till ny kung, som i sin tur blev mördad. O.s.v.

MER BERÖMD ÄR DEN 21-ÅRIGE

Orson Welles uppsättning i New York 1936. Den ingick i ett statligt arbetslöshetsprojekt. Samtliga i ensemblen var svarta och handlingen var flyttad till det tidiga 1800-talets Haiti. Denna ”woodoo-Macbeth” blev en stor succé som öppnade vägen in till den professionella teatern både för många av dem som stod på scenen och dem som var tekniker och scenarbetare. (1977 spelades föreställningen igen, rekonstruerad med hjälp av Welles regibok.) Orson Welles var också pionjär med att ge ut fyra nedkortade Shakespeare-pjäser på grammofonskiva. *Macbeth* var den fjärde, inspelad 1940 med Welles själv i huvudrollen. Den fyllde nio 12-tums 78-varvsskivor.

Macbeth är vid första påseendet en enkel Shakespeare-pjäsa, utan bihandlingar och med bara en komisk figur som bryter av mot allvaret och tragedin. Men det finns några centrala gestaltningsfrågor som alla uppsättningar måste ta ställning till: häxorna; när får Macbeth idén att mörda kung Duncan; relationen mellan Macbeth och hans lady; Banquos vålnad; är slutet lyckligt.

PÅ SHAKESPEARES TID TRODDE MAN bokstavligen på häxkonst. Människor drogs inför domstol för trolldomskonst, och riskerade att bli avrättade. Så länge den tron levde kvar tycks teatrarne oftast ha gestaltat häxorna i

Macbeth som komiska figurer – det var ett sätt att besvärja det man var rädd för. Från tidigt 1800-tal finns det en tendens att göra dem allt mer skrämmande. Ibland är de mäktiga manipulatörer av allt som sker.

MACBETH KAN GESTALTAS SOM EN GOD människa, vars liv förändras av mötet med häxorna. Men man kan lika gärna framställa det som att han redan från början har planer på att ta över makten, och att häxorna bara förstärker honom i hans avsikter.

Länge spelades pjäsen så att antingen Macbeth eller lady Macbeth var den

drivande figuren, medan den andra viljesvagt lät sig förledas. Under senare decennier finns det dock en tendens att gestalta dem som ett jämspelt par.

DIREKT EFTER MORDET PÅ BANQUO visar sig hans vålnad två gånger för Macbeth på en fest. Ingen annan rollfigur kan se honom. I en uppsättning kan man välja mellan att a) låta publiken se vålnaden bägge gångerna. b) att inte se honom alls utan bara visa Macbeths reaktion på synen. c) att låta åskådarna se Banquo ena gången men inte den andra. Genom

historien har alla läsningar varit vanliga, men nu börjar a) få överhanden.

Länge tolkades *Macbeth* som att slutet var självklart lyckligt. Under 1900-talet blev det dock allt vanligare att man underminerar det. Det är inte ovanligt att Malcolm framställs så att publiken tvivlar på att han kan bli en bra kung. Många gånger skapar uppsättningar också tvivel om vad som ska hända sedan. Det är till exempel vanligt att Donalbain eller Fleance söker upp häxorna – eller blir uppsökta av dem!

Text: Kent Hägglund

Macbeth i Sverige

Macbeth var den första Shakespeare-pjäsa som kom ut på svenska. Det skedde 1813. Översättare var Erik Gustaf Geijer (1783–1847) som hade sett pjäsen på scen i England, när han 1809–10 som informator följde med på en bildningsresa dit. Geijer inspirerades av Friedrich Schillers tyska tolkning av pjäsen och tog bort två scener som han ansåg opassande: portvakten och mordet på lady Macduff och hennes barn.

FÖRSTA GÅNGEN MACBETH FÖREKOM på scen i vårt land var 1838, på Mindre Teatern på Djurgården. Geijers översättning användes inte, kanske ansågs han opassande nu. I början av året hade han övergivit konservatismen och blivit liberal. I stället gjorde Henrik Sandström en fri tolkning av Schillers version.

Frida Nordstrand gjorde Lady Macbeth på Spegelteatern 1996. Foto: Spegelteatern

Under hela resten av 1800-talet förekom bara tre uppsättningar här, och *Macbeth* fortsatte att vara ovanlig under 1900-talets första sju decennier. Två uppsättningar 1909, ingen under 1910-talet, en under 20-talet och en under 30-talet. Två på 1940-talet. Båda var gjorda av Ingmar Bergman, som dessutom hade inlett decenniet med en ambitiös amatörproduktion. Under 1950-talet och 1960-talet sattes pjäsen upp vardera två gånger.

Det är först från och med 1973 som *Macbeth* börjar bli en flitigt spelad pjäs i Sverige. Det började med en mycket våldsam och fysiskt expressiv version på Pistolteatern i Stockholm. Den var en stor succé, hos publik och kritik, som spelades i 102 utsålda föreställningar 1973–76. Under återstoden av 1970-talet kom ytterligare två iscensättningar, på 80-talet 7 stycken, på 90-talet lika många och hittills under 2000-talet 6 stycken.

BLAND DE MÅNGA UPPSÄTTNINGARNA under senare decennier finns flera med nedbantade ensembler. *Macbeth* håller väl för sådan behandling. Fjärde teaterns version 1992 med Mikaela Hagelberg ensam på scen gav en fullödligare teaterupplevelse än de flesta fullskaleuppsättningar av pjäsen jag sett.

DEN SOM VILL FÖRDJUPA SIG i *Macbeths* öden på svenska scener gör klokt i att snoka reda på Ann Fridéns doktorsavhandling *Macbeth in the*

Swedish Theatre 1938-1986 (1986). Den är detaljrik och har stort djup och stor bredd i sin analys av många av de viktigaste föreställningarna genom åren. Texten kompletteras med ett rikt bildmaterial.

Text: Kent Hägglund

Middag med Macbeth

Middag med Macbeth är inte bara middag utan även en föreställning av David Wall, som bearbetat Shakespeares pjäs för att engagera publiken i ett interaktivt spel kring frågor som pjäsen berör, till exempel makt, konflikter och ansvar.

Manusbearbetning & regi: David Wall
Bokning & förfrågningar: Spegelteatern 08-644 13 40
David Wall 070-75 75 985

David Wall som Macbeth. Foto: Spegelteatern